NA POGRANICZACH

ROZWAŻANIA KULTUROWE I SPOŁECZNO-EKONOMICZNE

Redakcja naukowa: Piotr Frączek, Jolanta Karolczuk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Jana Grodka w Sanoku
Sanok 2021

Polskie
Towarzystwo
Historyczne

Seria:
Na Pograniczach Kultur i Narodów
Tom XV

Rada Naukowa serii Na Pograniczach Kultur i Narodów:
prof. dr hab. Jarosław Kita
prof. dr hab. Zbigniew Libera
prof. Serhiy Troyan
prof. Bohdan Yuskiv
dr hab. Katarzyna Smyk
dr hab. Mirosława Pindór
dr hab. Tomasz Chomiszczak
dr hab. Robert Lipelt
dr Grażyna Rogala – Pawelczyk
dr Piotr Frączek
dr Jolanta Katarzyna Karolczuk

Redakcja naukowa:
Piotr Frączek, Jolanta Katarzyna Karolczuk
Korekta językowa:
Sabina Florczak

Recenzenci tomu XV:
dr hab. Maria Kardis, dr hab. Emilia Huttmanova, dr hab. Janusz Mierzwa

Projekt graficzny, projekt okładki:
Andrzej Kucharczyk - Agencja Wydawnicza PAJ-Press
Skład: Marta Kafar-Lutyńska, www.pajpress.com.pl

Wydawca:
Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku, ul. Mickiewicza 21
38-500 Sanok, www. up-sanok.edu.pl
Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Sanoku
ul. Lenartowicza 2, 38-500 Sanok

Monografia została dofinansowana przez Uczelnię Państwową im. Jana Grodka w Sanoku

Wydanie pierwsze
© Copyright by Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku
© Copyright by Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Sanoku

Sanok 2021
ISSN serii Na Pograniczach Kultur i Narodów: 2451-2982
ISBN tomu 978-83-955225-4-3

Produkcja:
Agencja Wydawnicza PAJ-Press

Spis treści

Wstęp 7

I.
DYLEMATY KULTUROWE „POGRANICZA" I „POGRANICZNOŚCI"

Jakub Bijak
Tożsamość grenlandzka na pograniczu kultur i narodów 13

Olga Fabryka-Protska
Specific museum of Ukrainian culture in Svidnik (Slovakia) in the context of national identity 31

Gracja Grzegorczyk
Relacje pomiędzy religią a neurokognitywistyką. Perspektywy badawcze .. 41

Stanisław J. Rysz
Kultura jako narzędzie wpływania na dzieci w sferze bezpieczeństwa przetwarzania danych osobowych 53

Mateusz Tofilski
Tożsamość terenów pogranicza w perspektywie teorii afordancji na przykładzie tożsamości śląskiej 69

II.
DYLEMATY SOŁECZNE NA POGRANICZACH

Jadwiga Daszykowska-Tobiasz, Liliya Morska
Działania Polski w walce z dopalaczami – rozwiązania prawne 87

Anna Opar
Wpływ syndromu wyuczonej bezradności na bezdomność kobiet z rodzin dysfunkcyjnych 101

Ołeksandra Proć
ПРІОРИТЕТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 113

Natalia Nechaeva-Yuriychuk, Sergij Troyan
СУЧАСНЕ ПРИКОРДОННЯ УКРАЇНА–ЄС: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ І ХАРАКТЕРНІ РИСИ 125

Liliya Morska, Jadwiga Daszykowska-Tobiasz
Działania Ukrainy w walce z nowymi substancjami psychoaktywnymi..... 137

Jakub Bijak
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Tożsamość grenlandzka na pograniczu kultur i narodów

Wprowadzenie

Zagadnienie tożsamości grenlandzkiej nie zajmuje zbyt wiele miejsca w rozważaniach dyscyplin nauk społecznych. Wynika to przede wszystkim niszowego charakteru tej tematyki zwłaszcza w kontekście dziedziny pogranicza. Natomiast badacze, którzy podejmują się analizy tej kategorii, skupiają się na identyfikacji zjawiska tożsamości grenlandzkiej jako źródła tendencji separatystycznych Inuitów, które w latach 60. i 70. XX wieku zapoczątkowały proces zmierzający do przekształcenia terytorium zależnego w autonomie [Dahl 2010; Dyrendom-Graugaard 2009; Gad 2017; Ørvik 1976; Sørensen 2007; Sowa 2004; Thisted 2015].

Niniejszy artykuł, na podstawie analizy literatury oraz badań własnych autora dotyczących środowiska grenlandzkiego, wskazuje na problemy i wyzwania, na jakie współcześni Inuci natrafiają przy próbie definiowania własnej samoidentyfikacji. Tezą niniejszej pracy jest twierdzenie, iż spotkanie na pograniczu stykowym pomiędzy dwiema odmiennymi grupami etnicznymi zapoczątkowało proces nieodwracalnej dekonstrukcji tradycyjnej tożsamości grenlandzkiej. Praca koncentruje się na zdefiniowaniu miejsca spotkania jako kategorii pogranicza oraz tożsamości, która wykształciła się w wyniku takiego wydarzenia w przeszłości. Analiza opiera się na czynnikach determinujących funkcjonowanie tradycyjnej tożsamości grenlandzkiej w okresie

przedkolonialnym oraz na uwarunkowaniach kształtujących z jednej strony kolonialny proces dekonstrukcji obrazu tożsamościowego Inuitów, z drugiej – obecny rozwój.

Praca wzbogacona została o wyniki badań autora, które dotyczyły również elementów tożsamości Inuitów, przeprowadzonych w okresie marzec–czerwiec 2020 roku metodą CAWI. Badanie zostało przeprowadzone w języku duńskim, ze względu na to, że jest to drugi język urzędowy w Grenlandii. Wzięło w nim udział 100 mieszkańców Grenlandii (odpowiednio 61 Grenlandczyków; 34 Duńczyków oraz 5 osób innej narodowości).

Grenlandia jako obszar pogranicza

W literaturze przedmiotu pogranicza, uniwersalne rozumienie tej kategorii najczęściej sprowadzane jest do analogii granic o terytorialnym charakterze. W tym kontekście pogranicze jest obszarem położonym w sąsiedztwie lub w pobliżu granicy [Fras 2013, s. 70]. Podążając w myśl tak skonstruowanej definicji, Grenlandia jako geograficzny obszar nigdy nie mogłaby być sprzęgana z kategorią pogranicza, gdyż wynika to z faktu, iż jest to wyspą, którą dodatkowo od innego skrawka ziemi oddzielają wody morskie i oceaniczne. Grenlandia nie jest przedzielona granicami państwowymi.

Pogranicze można pojmować również w sposób metaforyczny, odnosząc się do kategorii „peryferii". Uniwersalna definicja „peryferii" w wymiarze geograficznym zawiera się w stwierdzeniu, iż jest to obszar położony w strefie marginalnej określonych struktur terytorialnych [Bajerski 2008, s. 160]. Patrząc na Grenlandię w taki sposób, należy uznać, iż niemal od zawsze traktowano ten obszar w kategoriach pogranicza – peryferii. Wynikało to z jednej strony z usytuowania wyspy przy krawędziach historycznych utworów kartograficznych. Jednym z takich przykładów była mapa Universalis Cosmographia, nazywana często „mapą Waldseemüllera", a stworzona w 1507 roku [Brown 2017, s. 23]. Grenlandia w tej perspektywie została oznaczona przy krawędzi ilustracji kartograficznej. Jednak nie był to jedyny sposób ukazania tego obszaru jako miejsca o peryferyjnym charakterze. Z racji podobnych warunków klimatycznych, wyspa nie rzadko traktowana była jako naturalne przedłużenie bieguna północnego. Należy pamiętać, że arktyczny biegun północny po raz pierwszy został zdobyty dopiero

na początku XX wieku. Do tego czasu pozostawał on w kręgu tajemnic, nie rzadko mitologizowany pod wpływem żeglarskich opowieści, czym wzbudzał trwogę w oczach ludzi. Ten aspekt doskonale odzwierciedlała mapa Paula de Rapina de Thoyrasa z 1724 roku [tamże, s. 83]. Z drugiej zaś strony marginalne położenie wyspy wiązało się również z trwającą prawie trzy stulecia relacją z Królestwem Danii, opartą na układzie zależności centro-peryferyjnych.

Należy pamiętać, że analizowanie kategorii „pogranicza" nie zamyka się wyłącznie na wskazanych powyżej ujęciach. Najbardziej wydatnym rozumieniem pogranicza jest to, zawarte w formie współżycia między przedstawicielami dwu lub więcej grup etniczno-kulturowych [Sadowski 2008, s. 20]. Ten wątek najpełniej pokazuje problem zdefiniowania Grenlandii jako obszaru pogranicza. Grenlandia pomimo swojego peryferyjnego położenia w przeszłości stanowiła miejsce spotkań różnych grup etnicznych. Rdzenni mieszkańcy wyspy to Inuci. Zamieszkują te ziemię od niemal 4500 lat. Pierwszy kontakt z odmienną grupą etniczną nastąpił w X wieku, wskutek dotarcia do wyspy islandzkich Wikingów. Miejscem spotkania było południowe wybrzeże wyspy. Relacja pomiędzy społecznościami nie była jednak trwała. Wyrażało się to w konfliktogennym nastawieniu wobec siebie. Ostatni Wikingowie umarli na wyspie na początku XV wieku. Wśród przyczyn prowadzących do takiej sytuacji wymienia się pogarszające czynniki klimatyczne, które uniemożliwiły utrzymanie stałej żeglugi do kolonii. Taki stan rzecz trwał do początku XVIII wieku, kiedy to na wyspę dotarli Duńczycy. Miejscem spotkania tubylców z nowożytnymi Europejczykami stała się ponownie Grenlandia Południowa. Często w literaturze przedmiotu pada stwierdzenie, że wskutek spotkania się różnych od siebie kultur na pograniczu stykowym, zwykle wskutek takiego wydarzenia wykształca się nowa jakość [Opioła 2014, s. 37]. Pierwsze spotkanie Inuitów z Duńczykami w kolonialnej rzeczywistości nie należało do pomyślnych. De facto zainicjowało proces dekonstrukcji tożsamości etnicznej rdzennej populacji wyspy na rzecz światopoglądu i samoidentyfikacji europejskich kolonizatorów. W dalszej części pracy, zostanie zarysowany kontekst tożsamości grenlandzkiej, ujęcia jej tradycyjnych elementów oraz uwarunkowań rozwoju, które wskutek spotkania dwóch różnych kultur na pograniczu stykowym, na zawsze zmieniły jej oblicze.

Teoretyczne ujęcie tożsamości

Etymologicznie pojęcie „tożsamości" wywodzi się od łacińskiego słowa *idem* oznaczającego „to samo", które z kolei jest źródłosłowem angielskiego słowa *identity*, oznaczającego „identyfikację" [Waszczyńska 2014, s 50–51]. Pojęcia, ze względu na rozbieżność w nazewnictwie, nie można zdefiniować w jeden konkretny sposób. Termin „tożsamość" zawierać się będzie w więzi identyczności występującej pomiędzy konkretnymi jednostkami w danej zbiorowości bądź grupie. *Idem* wskazuje na „bycie tym samym", czyli nieprzejawiającym różnic. Inaczej definiowany będzie drugi odpowiednik – „identyfikacja". Ów termin będzie starał się porównywać identyczne cechy jednostek z danej zbiorowości z obcymi, odrębnymi przedstawicielami takich grup. W takim ujęciu „tożsamość" oznaczać będzie stan posiadania przez jednostkę lub grupę pewnych treści, które jednocześnie będą spójne wewnątrz i odrębne wobec innych. Owe pojęcie zostało wprowadzone do nauk społecznych z filozofii. W wyniku refleksji filozoficznej pogląd rozpatrywany był jako oznaczenie pewnej „treści" przedmiotu – czyli tego, czym dany przedmiot jest. Owa treść może być uzewnętrzniana poprzez wymiar materialny (fizyczny) i niematerialny (psychiczny). Florian Znaniecki określa tożsamość jako pewną „rzeczywistość istniejącą wyłącznie w świadomości ludzi, którzy tworzą ją i w ramach niej uczestniczą" [Szczurek-Boruta 2011, s. 159]. W tym przypadku objawia się tylko w sposób niematerialny. Elżbieta Smułkowa pisze natomiast, że tożsamość to pewien „zespół czynników istotnych dla pełnego procesu samoidentyfikacji jednostki lub grupy i określenie jej/ich przez innych" [tamże]. w takim rozumieniu tożsamość nabiera cech materialnych poprzez ustanowienie zakresu treści, jaki będzie zawierać.

Tożsamość to pojęcie, które nie jest analizowane jedynie na płaszczyźnie refleksji terminologicznej. Jest to zagadnienie wieloaspektowe. W tym przypadku będzie mowa o tożsamości narodowej. Stanowi ona element jej wymiaru społecznego, czyli odwołuje się do określenia przynależności do jakiejś grupy społecznej. Jest to postrzeganie siebie samego jako członka tej, a nie innej grupy. Tożsamość narodowa to stwierdzenie istnienia podobieństwa między jednostką i zbiorowością narodową, czyli zawiera się w stwierdzeniu, że jestem tożsamy, ponieważ posiadam cechy charakterystyczne dla grupy (w tym przypadku narodu). Najczęściej te cechy charakterystyczne

zawierają się w pochodzeniu, kulturze, stylu życia czy charakteru wierzeń. Istotą tożsamości narodowej jest interpretowanie jednostki w kategoriach szerszej wspólnoty.

Tradycyjna tożsamość grenlandzka

Prawdziwa grenlandzkość[1], jak to określił niegdyś Johann Herder, to obraz „ducha narodu" zakorzeniony w świadomości danej grupy społecznej, w głównej mierze przez kultywowaną tradycję. Jednym z elementów tradycji Grenlandczyków jest niewątpliwe przywiązanie do ziemi [Dyrendom Graugaard, 2009, s. 20]. Stanowi to kategorię łączności człowieka z miejscem pochodzenia. Niegdyś pochodzenie związane było z konkretnym regionem – miejscem zamieszania. Dziś dotyczy całego obszaru geograficznego Grenlandii, nazywanej „Kalaallit Nunaat" – Krainą Grenlandczyków. Solidarność z miejscem narodzin wynika również ze sfery rdzennych wierzeń i wynikłej z nich bezpośredniej relacji, jaka przez stulecia łączyła człowieka ze środowiskiem naturalnym pod postacią symbiozy z jej żywymi i nieożywionymi elementami. Ziemia to wyraz sfery *sacrum*, świętość przodków. Oni na zawsze pozostaną już jej częścią. Grenlandczyk to ten, który urodził się i wychował na wyspie oraz w pełni solidaryzuje się z tym miejscem. W tym rozumieniu, Grenlandczykiem nie można zostać poprzez proces naturalizacji, asymilacji czy w jakikolwiek inny sposób.

Kolejnym z elementów tożsamości Grenlandczyków jest język grenlandzki. Jest to rodzaj mowy o bardzo starym rodowodzie. Powstała jeszcze za czasów pierwszych fal kolonizacyjnych Grenlandii przez Inuitów około 4500 lat p.n.e. To dialekt polisyntetyczny, który charakteryzuje się długimi wyrazami złożonymi z wielu różnych morfemów, pomiędzy którymi nie występują z reguły przerwy fonetyczne. Wtórne opanowanie języka, w szczególności wymowy, w sposób biegły i wszechstronny jest niemożliwe. Jak określa to Marian Adamus „Europejczyk, który nie opanował języka grenlandzkiego jako dziecko, nie będzie w stanie się nim posługiwać w należyty sposób, ponieważ nie myśli o języku tak jak oni" [Adamus 1989, s. 14–15]. Gwara grenlandzka

[1] „Grenlandzkość" to wyrażenie określające tożsamość etniczną Inuitów (Grenlandczycy to oficjalna nazwa duńska na mieszkańców wyspy, niemniej jednak obecnie, te dwie nomenklatury stosuję się wymiennie).

jest zasadniczą częścią tożsamości grenlandzkiej, ponieważ pełni funkcję kulturotwórczą [Gad 2014, s. 6]. Intensyfikuje ona włączenie się w życie społeczne Grenlandczyków, często otrzymując wyższy status społeczny.

Następną częścią dziewiczej tożsamości grenlandzkiej jest kultura łowiecka i tradycyjne życie w osadach [Jahn 1969, s. 193–196]. Do podstawowych zwyczajowych zadań mężczyzn wielkich łowców w rodzinach grenlandzkich należało utrzymanie rodziny poprzez łowiectwo i rybołówstwo. Taki styl życia w tradycyjnym jego ujęciu wymagał od głowy rodziny samozaparcia i cierpliwości, ponieważ wyprawy trwały przeważnie od kilku tygodni do nawet kilku miesięcy. Polowano nie tylko na ssaki wodne, takie jak foki czy wieloryby, ale też na karibu czy białe niedźwiedzie. Od powodzenia wypraw zależało przede wszystkim doświadczenie łowcy oraz posiadany sprzęt. Do polowań w głównej mierze wykorzystywano harpuny, dzidy, czasami również łuki. Za środek transportu służyły sanie ciągnięte przez psy polarne lub kajak – tzw. umiak. Niekiedy zdarzało się, że wyprawy nie należały do udanych. Wskutek czego nie tylko łowca i jego rodzina ponosiła konsekwencje, ale i także reszta mieszkańców osady. Natomiast ukoronowaniem sukcesów łowcy było zgromadzenie dużych rezerw mięsa, skór, dzięki którym, oprócz zrobienia zapasów, mógł zarobić na rynku wtórnym. Resztki pożywienia w tym środowisku nie marnowały się. Tradycyjnym elementem życia w osadach było mieszkanie w igloo. To konstrukcje mieszkalne budowane niegdyś ze śniegu. Pełniły funkcję mieszkalną oraz stanowiły tymczasową bazę wypadową na polowania.

Kolejnym elementem tożsamości jest tradycyjna kultura. Objawia się ona pod postacią wytworów muzycznych, tańca, strojów ludowych, legend i mitów. Ze wszystkich powyżej wymienionych kultura to najżywiej kontynuowany – zwłaszcza podczas różnego rodzaju uroczystości (np. pierwsze udane polowanie małego chłopca, narodziny dziecka, wesela, pogrzeby), których w społeczności grenlandzkiej nie brakuje – element tożsamości. Tradycyjna muzyka grenlandzka to w głównej mierze muzyka wokalna. Nie używa się w niej instrumentów. Zamiast tego wykorzystuje się rytm wytwarzany przez instrumenty perkusyjne typu bębny. W ojczystym języku taki rodzaj wytworu muzycznego określa się mianem inngerutit [Kozicki 2019], co w wolnym tłumaczeniu oznacza – „piosenkę perkusyjną".

Innym przejawem tradycyjnej tożsamości jest zespół wierzeń. Rdzenna religia Inuitów zawiera się w terminie angakkuuniq [Szacoń-Wójcik 2019],

co w tłumaczeniu oznacza „w połowie ukryte". Etymologicznie nazwa może oznaczać to, iż duch (absolut) jest w połowie ukryty w materialnym organizmie czy przedmiocie, a w drugiej połowie zawsze jest obecny w świecie. Na jej wymiar doktrynalny składa się wiara w ów wszechobecny absolut pod postacią ducha inu. Jest to rodzaj animizmu, poglądu mówiącego, że duch to rodzaj duszy, którą posiada każdy element materialnego i niematerialnego świata. Od ludzi, zwierząt, po przyrodę nieożywioną i zjawiska przyrodnicze. Codzienne życie Inuitów połączone było z ich wierzeniami. Oprócz wymiaru doktrynalnego istotna była praktyka religijna. Opiekunem duchowym Inuitów był szaman zwany Angakkuq [tamże]. To on odpowiadał za kontakt ludzi z duchami. Posiadał wiele umiejętności i wiedzę przydatną do ich przywoływania i odganiania (ponieważ występują zarówno duchy dobre, jak i złe, które trzeba odpędzić). Ważną częścią praktycznego wymiaru wierzeń były polowania. Nagonka, zwłaszcza ta zakończona sukcesem, była dla Inuitów wyrazem wdzięczności dla bogini morza Sedna, która zaopatrywała świat w zwierzynę łowną, aby ludzie nie umarli z głodu. Każda udana obława kończyła się ceremonią godnego pożegnania ducha zwierzyny z jego ciała. Inuici odprawiali swego rodzaju rytuał przejścia ze świata zamkniętego w ciele, przedmiocie, do jej wymiaru wszechobecnego, m.in. modlili się, opiekowali się nim (poili zwierzę wodą ze stopionego śniegu, by jego duch nigdy nie był spragniony).

Aby uwiarygodnić wyniki badań teoretycznych dotyczących tego, w jaki sposób można definiować tradycyjną tożsamość grenlandzką, poniższy wykres odzwierciedla obraz badań autora w zakresie wskazania filarów tradycyjnej samoidentyfikacji Inuitów. Jedno z pytań z sekcji dotyczącej tożsamości wiązało się z klasyfikacją według ważności, elementów tradycyjnej tożsamości etnicznej Inuitów.

Wykres 1. Odpowiedzi 100 mieszkańców Grenlandii na pytanie: „Które z elementów tradycyjnej tożsamości są dla ciebie najważniejsze?"

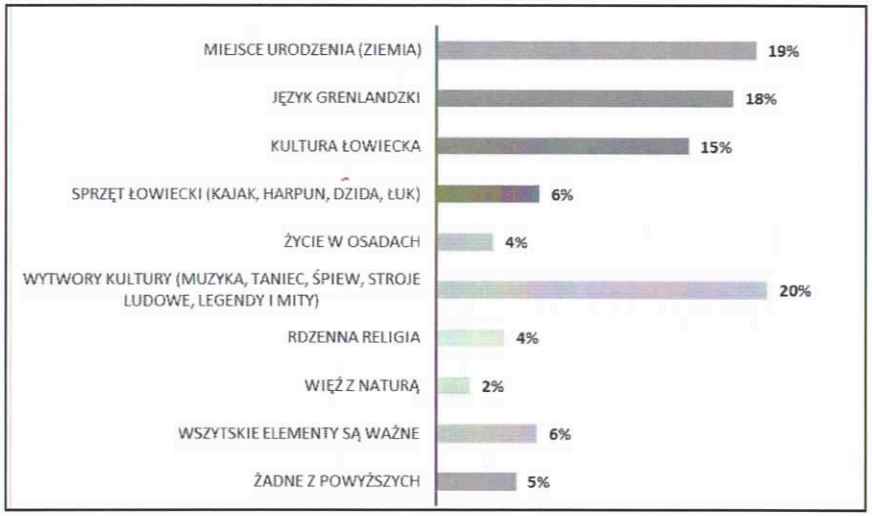

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Dekonstrukcja tradycyjnej tożsamości grenlandzkiej

Proces kolonizacji wyspy i jej rdzennej społeczności, jaki został dokonany na początku XVIII wieku przez Duńczyków, niezaprzeczalnie wpłynął na kształt samoidentyfikacji Inuitów. Efektem spotkania dwóch różnych grup na pograniczu stykowym, było przede wszystkim rozbicie elementów-filarów utrzymujących mentalno-materialny wymiar tożsamości grenlandzkiej i „wstawienie" w tym miejscu składników światopoglądu i stylu życia europejskich najeźdźców. Wśród naczelnych działań władzy kolonialnej na wyspie była reorganizacja życia społecznego poprzez proces przymusowego cywilizowania rdzennej społeczności wyspy.

Tradycyjny ład społeczny Inuitów w przeszłości opierał się a funkcjonowaniu takich instytucji jak: starszyzna, szaman i wielki łowca. Starszyzna to nieformalne kolegium, które składało się z najstarszych i najbardziej doświadczonych przedstawicieli społeczności. W jego skład wchodziły zarówno

kobiety, jak i mężczyźni, a głos, jaki zabierano nawet w najmniejszych sprawach, był bezwzględnym imperatywem. Druga instytucja to szaman – duchowy kapłan społeczności – angakkoqa. Jego ranga była niepodważalna. Stanowił on rodzaj łącznika z duchami zmarłych Inuitów, które nadal żyły w społeczności tylko pod inną postacią. Wiedza o tym, jak radzić sobie z potężnymi siłami, nie mogła być dana przeciętnemu człowiekowi. Ponadto pełnił on w kulturze inuickiej rolę specjalisty lecznictwa. Ostania rola dotyczyła wielkiego łowcy – głowy rodziny, na którego barkach ciążyło jej utrzymanie. To dzięki jego doświadczeniu i wiedzy możliwe było przetrwanie w środowisku tak nieprzyjaznym dla człowieka. W takich społecznościach nie było władzy, która by narzucała pewne rozwiązania, dlatego wszystko powstawało w ramach oddolnych inicjatyw. Inuici, pomimo że żyli w osamotnionych osadach w dużych odległościach od siebie, mieli dużo cech wspólnych.

Za ideologiczną podstawę do działań kolonizatorów służyła paternalistyczna forma sprawowania władzy. Paternalizm to przejaw użycia władzy w stosunku do społeczeństwa danego państwa, który ma na celu ochronę danej grupy społecznej przed możliwym wyrządzeniem krzywdy samym sobie, bądź przyczynić się do jej rozwoju [Kornobis 2008, s. 404]. Zazwyczaj ceną za takie działania jest utrata przez grupę społeczną podmiotowej wolności i możliwości decydowania o sobie. Koloniści pod przymusem narzucali konfesje protestancką Inuitom [Wiśniewska 2018, s. 51]. Obowiązywały nakazy udziału w nabożeństwach i modlitwach. Odstępstwo od norm przyjętych przez administracje zagrożone było karami cielesnymi i pieniężnymi wobec tubylców.

Inuici chronili również tradycyjne praktyki funkcjonowania w społeczności, które były skojarzone z rdzenną religią. Były to m.in. poligamia oraz zintensyfikowana rozwiązłość płciowa. Misjonarze uważali poligamię za pogańską praktykę niezgodną z filarami wiary protestanckiej. Byli jej zagorzałymi przeciwnikami i likwidatorami [Toft 2017, s. 1–2] [Marquard 2002, s. 48–50].

Do innych przejawów dezorganizacji życia społecznego Inuitów na Grenlandii przez kolonistów należało rozbijanie struktur gospodarki myśliwsko-zbierackiej. W 1776 roku duńska Królewska Spółka Handlowa postanowiła zreorganizować styl życia Inuitów. Podczas gdy misjonarze starali się przynieść oświecenie i cywilizacje na wyspę, koloniści ze spółki handlowej dążyli do zmaksymalizowania zysków z eksploatowania naturalnych zasobów Grenlandii. Administracji kolonialnej zależało na pozyskaniu cennych dóbr

tj. tłuszcz ze ssaków morskich, futra z lisów, niedźwiedzi i skóry z fok. Zdecydowano zmobilizować Inuitów do pracy na rzecz Królestwa Danii poprzez zagwarantowanie im zabezpieczenia kulturowego ich tradycyjnych praktyk łowieckich przed obcą ingerencją z zewnątrz, mogącymi mieć destrukcyjny wpływ na ich kulturę łowiectwa. W ten sposób Duńczycy izolowali wyspę i jej rdzennych mieszkańców aż do wybuchu II wojny światowej.

Rdzenna społeczność Grenlandii była formą komunizmu pierwotnego, czyli takim typem organizacji społeczeństwa, który zakładał zlikwidowanie własności poprzez jej uspołecznienie [Sokół 2005, s. 149]. Toteż praca kobiet i mężczyzn w społeczności Inuitów była wobec siebie zależna. Oznaczało to, że mężczyzna polował, a kobieta była odpowiedzialne m.in: za przygotowanie mężczyzny i jego ekwipunku na polowanie (kajak, odzież); podział, dystrybucje wytworów połowu, czy to w celu natychmiastowej konsumpcji czy odłożenia w perspektywie długoterminowej. System uwspólnotowienia środków produkcji nie wpływał w sposób negatywny na podział pracy pomiędzy płciami. Żadna ze stron nie wartościowała w sposób dyskryminacyjnych części swojej pracy względem przeciwnej. Mężczyźni zaopatrywali rodziny w pożywienie, tłuszcz i skóry, natomiast kobiety odpowiadały za całokształt życia w wiosce. Nie bez kozery Inuici zwykli powiadać: „zwierzęta wolą oddawać się konkretnym myśliwym, których żony są hojne i zręczne" [Williamson 2011, s. 136]. Wynika z tego prostego zdania, że kobiety miały wysoki status w rdzennej kulturze łowieckiej. Peter Freuchen pisze, iż to „mężczyźni zwykle decydują o sprawach ważnych, ale nigdy tego nie wyrażają bez porady żony" [tamże]. Także więc, podział pracy i hierarchia płci w inuickim społeczeństwie w okresie przed kolonialnym bazowała na równouprawnieniu i zależności. Zmieniło się to wraz ingerencją białego człowieka. W ramach nowego porządku gospodarczo-społecznego wprowadzonego przez kolonistów istotna była reorganizacja podziału pracy Inuitów i hierarchia płci w tym podziale. Myśliwi zostali sklasyfikowani ze względu na styl łowiectwa oraz zasoby, które mu to umożliwiają. Produktywni i biegli w praktyce łowieckiej byli ci myśliwi, którzy polowali na ssaki morskie. Ponadto, musieli odznaczać się posiadaniem zasobów.

Polityka podziału pracy na podstawie hierarchii płci uderzyła szczególnie w podstawy życia kobiet. Kobieta już nie zajmowały się produkcją w domu. Ich umiejętności stały się zbędne. Spełniały jedynie funkcje żon i matek. Gospodarstwa domowe stały się zależne wyłącznie od dochodów pieniężnych.

Na reorganizację tradycyjnego życia społecznego Inuitów na Grenlandii wpłynęło również wprowadzanie dyskryminacyjnych regulacji prawnych wobec Inuitów. Jednym z przykładów takich działań była implementacja systemu karania sprawców czynów przestępczych. [Glahn 1921, s. 34]. Administracja kolonialna wykorzystała praktykę publicznego sądzenia przy realizacji względnie łagodnego systemu karania za przewinienia środowisku społecznym. Po każdym czynie zabronionym Duńczycy w kolonii zwoływali apel, na którym oznajmiali wszystko członkom społeczności, poprzez upublicznienie danych personalnych sprawcy czynu przestępczego, ale również sytuacji w jakiej ten czyn został popełniony. Zgodnie z uwarunkowaniem kulturowym Inuitów – panicznym strachem przed zniewagą publiczną.

To jedne z wielu przejawów restrukturyzacji tradycyjnego życia Inuitów, które w końcowym rozrachunku spowodowały trwałą bliznę, z jednej strony w pojmowaniu własnej tożsamości przez Inuitów, z drugiej zaś na relacjach pomiędzy obiema grupami etnicznymi, które rezonują do dziś, uniemożliwiając w pełni koegzystencje obu narodów.

Rozwój nowoczesnej formy tożsamości grenlandzkiej

Należy pamiętać o dwóch ważnych elementach charakteryzujących współczesny obraz tożsamości Grenlandczyków. Po pierwsze, nie ma złudzeń, że to system kolonialny zainicjował proces przemian tradycyjnej tożsamości grenlandzkiej na pograniczu stykowym. Po drugie, jej obecny kształt został tak naprawdę stworzony przez zupełnie inne zjawiska i procesy. Wynika to z tego, iż tożsamość jest procesem, który zmienia się w sposób dosyć dynamiczny, nie ulega zastojowi. Współczesna odsłona Grenlandczyków powstała wskutek inicjacji procesu modernizacji gospodarczej i kulturowej wyspy i jej społeczeństwa w latach 50. i 60. XX wieku.

Gospodarka Grenlandii do lat 50. XX wieku w głównej mierze oparta była o handel wytworami tradycyjnej profesji Inuitów – myślistwa i łowiectwa ssaków lądowych i morskich. Były to przede wszystkich dobra strategiczne jak tłuszcz zwierzęcy (długo używany do oświetlania europejskich domów i ulic) oraz dobra luksusowe tj. skóry niedźwiedzi czy fok. Polityką handlową zajmowała się Królewska Spółka Handlowa, która miała monopol zarówno na handel wewnętrzny jak i zagraniczny wyspy. Reforma gospodarki grenlandzkiej

z 1950 roku zakładała, że uprzemysłowieniu ulegnie tylko przetwórstwo rybne. W taki sposób dotychczasowi myśliwi zostali zmuszeni do przekwalifikowania się. Musieli zrezygnować z tradycyjnie kultywowanych profesji przekazywanych z pokolenia na pokolenie, będących częścią ich tożsamości etnicznej, na rzecz zawodów zaleconych przez duńską władzę.

Duńczycy na Grenlandii w 1950 roku stanowili mniejszość – niespełna 5,8% w stosunku do całkowitej liczby populacji wyspy, która wynosiła 33 tys. mieszkańców [Dahl 2010, s. 129]. W 1965 roku ten wskaźnik wzrósł niemal czterokrotnie do 17,4% [Terpstra 2015, s. 54]. To duży współczynnik zważywszy na ogólną liczbę mieszkańców. Po integracji politycznej z 1953 roku Inuici uświadomili sobie fakt, że stopień dominacji Duńczyków na wyspie był odwrotnie proporcjonalny do względnej wielkości duńskiej części populacji na wyspie. Dodatkową kwestią problematyczną był brak równości pomiędzy grupami etnicznymi zwłaszcza na rynku pracy. Utrzymanie prywatnego kapitału na Grenlandii było związane z tym, że skoro Inuci nie są zdolni do pracy na stanowiskach wymagających od nich większych kwalifikacji, zdecydowano się, aby tym „bezpiecznikiem" była duńska siła robocza. Zasady pracy Duńczyków na wyspie regulowała ustawa o urzędnikach państwowych na Grenlandii [Lov nr 168]. Jednym z elementów konfliktowych pomiędzy grupami etnicznymi było tzw. kryterium miejsca urodzenia [Popel 2004, s. 261–262]. Określało ono wysokość wynagrodzenia danej osoby oraz inne warunki pracy w zależności od miejsca urodzenia. Duńczykom oferowano specjalne warunki, m.in. wyższe zarobki, bezpłatne urlopy wakacyjne, dodatki do życia na Grenlandii, bezpłatne mieszkanie itp. Wynikało to z przyjętego założenia, że wysokość wynagrodzenia nie może być mniejsza niż w kontynentalnej części Królestwa. Niższe kwoty nie zachęciłyby Duńczyków do emigracji na Grenlandię. Wśród Inuitów powodowało to uzasadnione frustracje. Do kuriozalnych sytuacji dochodziło wtedy, gdy duński pracownik fizyczny zarabiał zdecydowanie więcej aniżeli pracownik rodzimy na tym samym stanowisku.

Dodatkowym założeniem do kwestii uprzemysłowienia Grenlandii była urbanizacja. Postanowiono skoncentrować zakłady przetwórstwa rybnego w dużych ośrodkach miejskich m.in.: Narsaq, Paamiut, Nuuk, Sisimiut, których lokalizacja przebiegała wzdłuż południowo-zachodnich wybrzeży wyspy [Hardt 2018, s. 46]. Skoncentrowanie ludności w mniejszej liczbie miejsc, miało zmaksymalizować korzyści płynące z inwestycji [Sørensen 2007, s. 121]. Nowe realia ekonomiczne związane z wizją uprzemysłowienia Grenlandii –

ekspansją na rozwój rybołówstwa przemysłowego – spowodowały, że rząd duński zakwestionował sens utrzymywania mniejszych osad na wyspie.

Kolejnym zjawiskiem, które wzmogło proces kształtowania nowej tożsamości Inuitów było działanie wymierzone w płaszczyznę kulturową – danizacje (inaczej zduńszczanie) [Bjorklund 2011, s. 15]. Zdaniem duńskich władz najlepszym sposobem na zmodernizowanie wyspy było stworzenie „nowego rodzaju Grenlandczyków". W tym nielegalnym procederze pomagać mieli księża i urzędnicy oraz duńscy nauczyciele z Grenlandii. Projekt polegał na identyfikowaniu inteligentnych dzieci w przedziale wiekowym 6–10 lat, zabieraniu ich od grenlandzkich rodziców i wysłaniu do rodzin zastępczych w Danii, aby mogły zostać ponownie wyedukowane [Otzen 2015]. Wielu rodziców niechętnie rezygnowało z dzieci, ale ostatecznie 21 rodzin poddało się temu procederowi. Po roku spędzonym w Danii dzieci powracały na Grenlandię, ale nie wszystkie. Większość z nich nie była w stanie się odnaleźć w społeczeństwie. Dlatego władza duńska umieszczała je w domach dziecka. Odwiedziny u swoich prawdziwych rodziców były dozwolone wyłącznie za pozwoleniem [Gadd 2019].

Konsekwencje związane z przymusowym procederem przyjmowania języka duńskiego, jako pewnik kulturowy, nie dają się być wymierne. Danizacja dotykała w szczególności dzieci w wieku szkolnym, które, niestety, podatne są na obce wpływy, przejmowanie innych wzorców kulturowych (osiągano to m.in. poprzez systematyczną naukę). Z perspektywy duńskiej sądzono, że przez taki wysiłek powstanie „nowe społeczeństwo Grenlandczyków", które nie będzie zależne od swojej przeszłości (zgodnego wyłącznie z nordyckim modelem człowieka).

Nowoczesna tożsamość Grenlandczyków jest zjawiskiem dosyć złożonym. Opiera się na dwóch podkategoriach tożsamościowych, które się nawzajem przenikają i jednocześnie są wobec siebie odrębne i samodzielne.

Na pierwszy plan wysuwa się podkategoria post-tradycyjna [Sowa 2004, s. 42]. Zachowuje pewne elementy stałe autentycznej pierwotnej kultury, jednak z całkowitą zmianą (wywołaną przez czynniki ekonomiczne oraz społeczno-kulturowe), jaka dokonała się w ostatnich 40. latach na Grenlandii i wymusiła dostosowanie się części społeczeństwa do nowej rzeczywistości. Miało to przede wszystkim związek ze zmianą specjalizacji zawodu. Wszystkie pierwotne zajęcia, jakimi zajmowali się Grenlandczycy, przeszły do lamusa, pozostając w ich świadomości jedynie w wymiarze historycznym i symbo-

licznym. Wielu z nich zawdzięcza swoją egzystencję pracy etatowej bądź życiu na koszt państwa. Jest to społeczeństwo przystosowane do wygód, jakie daje nowoczesne państwo dobrobytu. Życie koncentruje się głównie w większych ośrodkach miejskich w przeciwieństwie do małych osad, które z roku na rok się wyludniają. Elementem niezmiennym w tym obrazie jest rola języka grenlandzkiego. Rdzenny język wciąż trzyma pozycja monopolistyczna, jednak zauważalny jest model dwujęzyczności. Język grenlandzki służy jako podstawa nauki, wychowania i obcowania w grenlandzkim społeczeństwie. Język duński również jest tu obecny jako przydatne narzędzie funkcjonowania w codziennym życiu na styku dwóch różnorodnych grup etnicznych. Jest to życie osiadłe, bardzo często podatne na patologie społeczne spowodowane przez alkoholizm, narkotyki czy depresję. Tradycyjne wierzenia pozostały ważne jedynie dla niewielkiego odsetka społeczeństwa. Miejsce tradycyjnej religii zajął, przyniesiony przez Europejczyków, ewangelicyzm.

Drugim obrazem, z jakim identyfikują się Grenlandczycy, jest podkategoria modernistyczna [tamże, s. 42–43; Dyrendom Graugaard 2005, s. 27–28; Thisted 2015, s. 29]. Powstała ona w wyniku wymieszania się tożsamości post-tradycyjnej z elementami tożsamości duńskiej obecnej na Grenlandii od prawie trzystu lat oraz elementami życia w globalnym świecie. Odbiorcą tego obrazu jest najczęściej młode pokolenie Grenlandczyków, które w istocie swoje pochodzenie wiąże z Grenlandią, ale wychowało się i wykształciło poza nią. Pomimo wartości dodanej w postaci choćby lepszych możliwości w znalezieniu pracy w przyszłości, taka forma identyfikacji jest wciąż postrzegana, zwłaszcza przez starsze pokolenia w sposób negatywny, powodując przy tym wykluczenie czy dyskryminację młodego pokolenia. Młodzi Grenlandczycy z jednej strony nie są postrzegani w Danii jako Duńczycy, a z drugiej strony, pomimo faktycznego pochodzenia grenlandzkiego, nie są postrzegani przez pobratymców z wyspy jako rdzenni Grenlandczycy. Jest to po części związane z brakiem możliwości płynnego porozumiewania się w języku grenlandzkim w wyniku zatracenia w sposób naturalny możliwości jego pełnego przyswojenia. Jest to tożsamość, która pamięta o swoim dziedzictwie i historii, ale została zaburzona przez gwałtowne zmiany na wyspie, które w ciągu ostatnich 40. lat gruntownie zmieniły życie całego społeczeństwa.

Drugie z pytań dotyczące sfery tożsamościowej dotyczyło identyfikacji respondentów z przedstawionymi powyżej podkategoriami tożsamości.

Wykres 2. Odpowiedzi 100 mieszkańców Grenlandii na pytanie: „Z jaką tożsamością się identyfikujesz?"

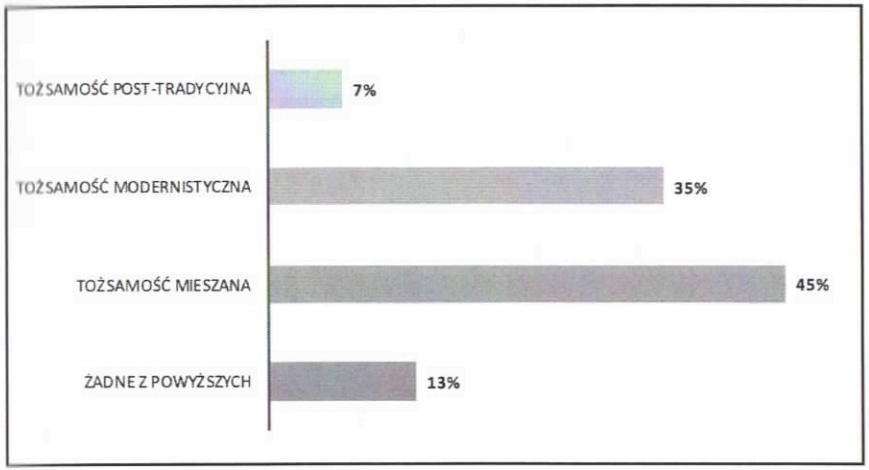

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Podsumowanie

Rozważania na temat grenlandzkiej tożsamości wskazują, iż współczesny jej obraz to twór sztuczny złożony z wielu elementów tradycji, nowoczesności i zapożyczeń zewnętrznych, często mający mało wspólnego z rdzeniem samoidentyfikacji, sprzed spotkania się obu grup etnicznych na pograniczu stykowym w XVIII wieku. Należy pamiętać, że rozwój tożsamościowy Inuitów nie jest procesem zamkniętym. Co więcej, jej różnorodność będzie się wciąż pogłębiać. Wynika to z faktu, że Grenlandia, pomimo posiadania szerokich prerogatyw w zakresie samowładnego rządzenia, to wciąż terytorium niesamodzielne. Dopóki więzi polityczne, kulturowe i gospodarcze spajać będą obie struktury narodowe, niemożliwe będzie wykształcenie się końcowej formy tożsamości grenlandzkiej. To, co wydarzyło się w poł. lat 60. oraz w latach 70. XX wieku na Grenlandii (powstanie stabilnych struktur ruchu separatystycznego) było z jednej strony reakcją rdzennego społeczeństwa na gwałtowne i niekonsultowane zmiany społeczno-gospodarcze na wyspie, z drugiej zaś

brakiem zgody na przejście Inuitów do homogenicznej struktury narodowej, pod cywilizacyjnym i kulturowym przewodnictwem narodu duńskiego. Obecne debaty na temat grenlandzkiej polityki tożsamościowej zawierają się w dylemacie: „kim jesteśmy i jakim narodem chcemy być?" [Gad 2017]. Wiele problemów na gruncie polityki tożsamościowej, wynikłych niekiedy z błędów przeszłości, są tak często podnoszone na grenlandzkiej wokandzie publicznej, jak często powraca temat ewentualnej niepodległości wyspy i jej społeczeństwa. Jestem zdania, iż gdyby nie to, że Inuici zamieszkują największą wyspę świata, która dodatkowo stanowi pole gry geopolitycznej (w głównej mierze na płaszczyźnie bezpieczeństwa międzynarodowego), to debata tożsamościowa nie miała w ogóle miejsca lub została by szybko rozwiązana.

Bibliografia

Literatura

1. Adamus M., 1989, *Eskimosi. Kultura. Język. Folklor*, Warszawa, PWN
2. Brown K.J., 2017, *Journey Back in Time Through Maps*, New York, White Star.
3. Glahn H., 1921, *Henric Glahns dagboger 1763–1768*, Kopenhvn, H Ostermann.
4. Hardt S.S., 2018, *"By Gifts One Makes Slaves": Long-term Effects of Denmark's Colonization of Greenland*, New York, Senior Projects.
5. Jahn A., 1969, *Grenlandia*, Warszawa, PWN.
6. Kornobis P., 2008, *Paternalizm*, [w:] *Słownik Politologii*, red. Walicka B., Warszawa, PWN.
7. Sokół W., 2005, *Komunizm*, [w:] *Encyklopedia wiedzy politycznej*, red. Chmaj M., Marszałek-Kawa J., Sokół W., Toruń, Adam Marszałek.
8. Sørensen A.K., 2007, *Denmark-Greenland in the twentieth century*, Copenhagen, Museum Tusculanum Press.
9. Terpstra T.K., 2015, *Inuit Outside the Arctic: Migration, Identity and Perceptions*, Groningen, Barkhuis.
10. Thisted K., 2015, *Pioneering Nation: New Narratives About Greenland and Greenlanders Launched Through Arts and Branding*, [w:] *The New Arctic*, red. Evengård B., Nymand Larsen J., Berlin/Heidelberg/New York, Springer.
11. Popel B., 2004, *Birthplace Criteria*, [w:] *Encyclopedia of the Arctic*, red. Nuttall M., New York, Routledge.
12. Wiśniewska I., 2018, *Lud. Z Grenlandzkiej wyspy*, Wołowiec, Czarne.

Czasopisma

1. Dahl J., 2010, *Identity, Ubranization and Political Demography in Greenland*, „Acta Borealia", t. 27, nr 2.
2. Dyrendom Graugaard N., *National Identity in Greenland in the Age of Self-Government*, „Working Paper Trent University" 2009, nr 5.
3. Fras J., 2013, *Istnieją tylko pogranicza, nie granice*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies", nr 1.
4. Gad U.P., 2014, *Greenland: A post-Danish sovereign nation state in the making*, „Cooperation and Conflict", vol. 49.
5. Gad U.P., 2017, *What kind of nation will Greenland be? Securitization theory as the strategy for analyzing identity politics*, „Politik", nr 3.
6. Marquard O., 2002, *Greenland's demography, 1700–2000: The interplay of economic activities and religion*, „Etudes/Inuit/Studies", nr 26.
7. Miluska J., 2018, *Pogranicze w życiu jednostki i grup społecznych – fakty i kontrowersje*, „Człowiek i Społeczeństwo", t. 45.
8. Opioła W., 2014, *Granica państwowa w teorii pogranicza*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies", t. 2, nr 1.
9. Orvik N., 1976, *Northern Development: Modernization with Equality in Greenland*, "Arctic" vol. 29, nr 2.
10. Sadowski, A., 2008, *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pograniczna*, „Pogranicze. Studia Społeczne", t. 14.
11. Sowa F.J., 2004, *The articulation of the Greenlandic culture in a globalised world*, „Publikationsfond for Ilisimatusarfik".
12. Szczurek-Boruta A., 2011, *Edukacyjne konteksty kształtowania poczucia tożsamości kulturowej młodzieży – studia i doświadczenia z pogranicza polsko-czeskiego*, „Pograniczne Studia Społeczne", t. 18.
13. Toft P. A., 2017, *Moravian and Inuit Encounters: Transculturation of Landscapes and Material Culture in West Greenland*, „Arctic", nr 69/5.
14. Waszczyńska K., 2014, *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego", nr 6.
15. Williamson K. J., 2011, *Inherit my heaven: Kalaallit gender relations*, "Inussuk/Arctic Research Journal", nr 1.

Dokumenty prawne

1. Lov nr 168 af 27. maj 1964 om statens tjenestemænd i Grønland, [on-line], https://www.folketingstidende.dk/samling/19631/lovforslag/L7/19631_L7_som_vedtaget.pdf, [dostęp: 31.01.2021].

Źródła internetowe

1. Bjorklund F., 2011, *The poscolonial relationship between Danes and Greenlanders in conteporary Greenland. A phenomenological study of identity forming in a post-colonial context*, [on-line], http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=2199260&fileOId=2199261, [dostęp: 14.04.2021].
2. Gadd S., 2019, *Historical 'experiment' involving Greenlandic children triggers official enquiry*, [on-line], http://cphpost.dk/news/historical-experiment-involving-greenlandic-children-triggers-official-enquiry.html, [dostęp: 31.01.2021].
3. Kozicki M., *Rdzenna muzyka Inuitów i tradycje muzyczne Grenlandii*, [on-line], http://www.stacjaislandia.pl/aktualnosci/islandia/kultura/rdzenna-muzyka-i-nuitow-i-tradycje-muzyczne-grenlandii/, [dostęp: 14.01.2021].
4. Otzen E., 2015, *The children taken from home for a social experiment*, [on-line], https://www.bbc.com/news/magazine-33060450, [dostęp: 31.01.2021].
5. Szacoń-Wójcik B., *Wierzenia Inuitów*, [on-line], https://jezyki-swiata.blogspot.com/2013/03/wierzenia-inuitow.html, [dostęp: 14.01.2021].

Summary

Greenlandic identity on the borderlands of cultures and nations

The aim of the article is to present the process of developing Greenlandic identity on the borderland of cultures and nations. The author, look at Greenlandic identity as a category, which is constantly evolving. The main thesis of the article is that Greenlandic identity was destroyed by the appointment of two different ethnic groups. This appointment started the process of deconstructing the traditional Inuit identity. The individual parts of the article discuss issues such as the components of the traditional Inuit identity and the factors of its development in the past. In the article, author used the text source analysis method and own research based on the SAWI method.